

Írta: Horváth Péter

Fogadj be! Engedj el!

*„Azért vagyunk a világon, hogy valahol
otthon legyünk benne. „*

Tamási Áron

Minden ember életében vannak jelentős, sokszor sorsdöntő, pillanatok. Ezek sokszor minőségi változást jelentenek. Ilyen pl. a kisgyermek megszületése, az első hosszabb időre való elválás (nyári tábor, kórházi kezelés, külföldi kiküldetés, intézeti elhelyezés...), vagy az iskolába kerülés, az első munkahely, az önálló család alapítása. Változás az is, amikor egyszerűen mást csinálunk. Munka után hazamegyünk, este lefekszünk. Ilyenkor sem zárjuk ki gondolatainkból az előző órák eseményeit. Bármilyen változás alkalmával tovább él bennünk az azt megelőző időszak, miközben alkalmazkodunk az újhoz.

Ezek a történések sohasem maradnak egy ember elszigetelt élményei. A születés esemény a gyereknek, az anyának, az apának, a rokonoknak, ismerősöknek, de az orvosnak, az ápolónőnek is. A résztvevők olyan rendszer tagjai, akik kölcsönösen hatnak egymásra. Működésüket az őket körülvevő tárgyi világ is befolyásolja. Az orvos, az apa aktív jelenléte segítheti az anya szülési fájdalmainak enyhítését. Mindezek megalapozzák a születendő gyermek és szüleinek kapcsolatát.

A fenti gondolatmenet három legfontosabb üzenete:

- az ember életében vannak sorsdöntő pillanatok,
- az ember a „pillanat” után az azt megelőző élmények hatásainak továbbélésével alkalmazkodik az új szituációhoz,
- ezek a történések mindig több ember által meghatározottak, és többek viselkedését befolyásolják.

Mielőtt továbbmegyünk, arra kérem a tisztelt Olvasót, válasszon ki egy ilyen eseményt saját életéből, és gondolja azt át. Mikor történt? Hol? Kik voltak a szereplők? Milyen érzései voltak? Örült-e vagy kétségbeesett volt? Miért pont ezt az emléket idézte fel? Fontos változásról van-e szó? Segített-e valaki? Hogyan? Valóban támogatásra talált-e?

A következőkben a tanulásban akadályozott gyermekek diákotthonba való költözését fogjuk áttekinteni, és az utolsó két fejezetben érintjük a búcsúzás előkészítését is.

A költözés – szakmai zsargonnal, amit gyermekvédelmi intézetben hallottam, „a gyerekanyag leszállítása” – rendkívül fontos pillanat! Ugyanakkor tudnunk kell, hogy folyamatról van szó, amely jóval az elhelyezés tényleges megvalósulása előtt kezdődik. Az új otthonba kerülés napja pedig hosszútávon befolyásolhatja az „új lakó” közérzetét. A folyamatnak igen sok résztvevője van, akiknek saját szerepéről, felelősségéről, érdekéről, érzelmeiről nem szabad megfeledkeznünk.

Elemezni fogjuk a gyermeket, a szülőket, a gyermekfelügyelők szerepét, feladataikat. Számos olyan kérdést is szeretnék felvetni, amelyekről nem, vagy csak keveset és ritkán beszélünk nyíltan. Ezek továbbgondolást igényelnek. Remélem, hogy megindul a szabad

---

¹ A tanulmány bővebb változata megjelent a „Diákotthoni nevelés. Olvasmányok gyermekfelügyelőknek” (Szabó Ákosné szerk., B.G.Gy.T.F.,Bp., 1995) című kötetben.

véleményáramlás, az elképzelések megosztása. Nem utolsó sorban céloM, hogy konkrét megvalósítható gyakorlatokat mutassak be.

A gyermek diákotthonba többféle úton kerülhet:

- az intézményi szintű gondoskodást kezdeményezheti a gyámhatóság,
- a GyermeK- és Ifjúságvédő Intézetek feladata a gyermekek elhelyezése,
- kerülhet a gyerek diákotthonba egy másik diákotthonból vagy
- közvetlenül a családból.

Az eljárásban tehát igen sokféle hivatal, szervezet szakemberei vehetnek részt. Adott intézmény gyermekfelügyelője tulajdonképpen a mai gyakorlatban szinte az utolsó láncszemnek tekinthető. Éppen ezért a tanulmányban leírtak megvalósíthatósága a korábbinál szélesebb körű együttműködést kíván intézmények és szakemberek között. Úgy vélem, amennyiben az itt leírtak meghallgatásra, befogadásra találnak, akkor tanúi lehetünk majd egy alulról induló kezdeményezésnek. Ehhez a GyermeK- és Ifjúságvédő Intézet munkatársai minden valószínűség szerint partnerek lesznek. Tisztában vagyok tehát azzal, hogy a vázolt gondolatmenet megvalósítása nem kizárólag a gyermekfelügyelőkön múlik, sőt sok esetben azok elsősorban nem is hozzájuk szólnak. Mégis remélem, ha a szemléletformálás eredménnyel zárul, akkor az áthelyezések, elhelyezések a mainál sikeresebbek lehetnek.”

A gyermek szerepe

A gyermek aktuális állapota (lelki-fizikai-szellemi) a diákotthonba való költözéskor adott. Ugyanígy meghatározott az intézmény rendje. Kérdéses, hogy a kettő között milyen jellegű és mekkora a különbség, a szakadék. Azaz a gyermek aktuális állapotában képes-e máris megfelelni az intézmény elvárásainak, vagy helyzeténél fogva eleve számítani lehet arra, hogy összeütközésbe fog kerülni a szabályokkal. Ilyen egyszerű lehet például: a gyermek korábbi otthonában évek hosszú során ahhoz szokott hozzá, hogy nem kell korán felkelnie, aludhat, amíg akar. A diákotthonba kerüléskor kérdéses lehet, képes-e egyik napról a másikra erről lemondani, fel tud-e kelni az intézmény által meghatározott időpontban. Ha ez gondot fog okozni, akkor egyéni mérlegelés alapján pl. szerződéssel meg lehet állapodni. Az elvárások megfogalmazásakor a gyermek aktuális állapotából kell kiindulni, mindig szem előtt tartva azt a célt, amit el akarunk érni.

Ne kívánjunk tehát olyat a gyerektől, amit biztosan nem fog tudni teljesíteni. A későbbi eredményes nevelés érdekében onnan induljunk, ahol a gyermek van, és ne onnan, ahol lennie kellene (az intézmény szerint). Feladatunk tehát a gyermek helyzetének pontos felmérése, majd az elérni kívánt célhoz vezető út – a feladatok – kijelölése. Szerencsés, ha ezt mindjárt a gyermekkel közvetlenül foglalkozók, esetleg szakemberek segítségével (családgondozó, pszichológus, orvos, szociálpedagógus) csoportosan tervezik meg. Ez a szakszerű team-munka.

Ne feledjük el, olyan időszakban kell a gyerekeknek új környezethez alkalmazkodniuk, amikor saját maguk is megértésre szorulnak. Az empatikus hozzáállás mellett értenünk kell: a gyermek helyzete többszörösen nehezített. Az új környezet új szerepelvárásokat jelenít meg. Mit jelent ez a gyakorlatban? A gyermeknek fel kell hagynia a megszokott viselkedésmóddal. Ez már önmagában is komoly erőfeszítést igényel. Az új viselkedésmódokat nem csak megtanulnia kell, hanem be is gyakorolni. Ez hosszú folyamat. A régi beidegződéseket, amelyek valószínűleg hónapok, évek alatt alakultak ki, új beidegződésekkel kell felváltani. Ugyanakkor az új beidegződésekre jóval rövidebb idő áll a gyermek rendelkezésére. (Néha csak egy-egy hét.) Ha ezen időszak alatt ugyanis képtelen a

gyermek az alkalmazkodásra – gyakorlati tapasztalataim szerint –, máris újabb áthelyezésre számíthat.

A következőben vegyük sorra mi az, ami a gyermek környezetében megváltozik.

Első és legfontosabb, hogy szüleit, ha véglegesen nem is, de elveszíti. Ezt az élményt máris fel kell dolgozni. Ez a gyermekfelügyelőtől is szakszerű segítségnyújtást követel. Hagyjuk, hogy a gyermek a „gyász-élményt”, a „tárgyvesztés” állapotot megélhesse. Támaszt kell nyújtani, vigasztalásra szükség van, de ne fojtsuk a gyerekbe indulatait, érzéseit. Beszéljünk erről vele, engedjük meg, hogy félre vonulhasson, hogy egyedül lehessen. Ha a későbbiekben indokolt módon a szülő is elkíséri gyermekét a diákotthonba, az, ha kevesebb érzelmi reakciókkal is jár, megkönnyítheti a helyzet feldolgozását. Semmiképp nem szerencsés viszont, ha csak ezzel a traumával foglalkozunk. A „tárgyvesztés” elfogadását segíti az is, ha értelmes elfoglaltságot biztosítunk a gyermeknek, ha sikeres cselekedet megdicsérik, ha a csoporttagokat is segítségül hívjuk.

A gyász jelzője a nyomott hangulat, a tartós szomorúság, a tompaság. Ha az érzés feldolgozatlan marad, ezt az állapotot követheti a személyiség beszűkülése. Ilyenkor csökken az érdeklődése, nehezen motiválhatóvá válik, kialakul a közöny. Ezzel párhuzamosan fokozódik a szorongás, a bizonytalanság. Így lesz a gyermek egyre magányosabb. Állapotáért, ha nem is tudatosan, de saját magát is okolja. Úgy érzi, saját hibája – miszerint valami nagy-nagy bűnt követett el –, hogy diákotthonba került. „Én olyan rossz vagyok, hogy rám már a szüleimnek sincs szüksége.” Ebben az állapotban gyakori a szomatizálás, ami azt jelenti, hogy a gyenge lelki állapot testi betegségekre tevődik át. Ebben a szakaszban ajánlatos lehet szakemberek (orvosok, pszichológusok, szociális munkások stb.) segítségül hívása is. (Mérei, 1989.)

Megváltozik továbbá a gyermekkel foglalkozó felnőttek száma, a kapcsolat minősége. Valószínűleg több felnőttel áll majd szemben, és az is gyanítható: itt lesznek szabályok, azokat be is kell majd tartani. Ez az egyik legnehezebb dolog. Ha voltak is korábban elvárások, azok biztosan egészen más jellegűek voltak.

Alkalmazkodni kellene a gyermekcsoporthoz is, ami valószínűleg nagyobb létszámú a megszokottnál. Tekintettel arra, hogy a diákotthonokban a csoportok többnyire osztályfokokként szerveződnek, ezért ez is változást jelent. A családban nevelkedő testvérek csak ritkán járnak egy osztályba. A kortárs csoport szerepe perdöntő lehet.

Ezen tények ismeretében már joggal várható el a gyermekfelügyelőtől a megértés, a türelem. A gyermeket körülvevő személyek kicserélődése elsősorban a kapcsolatteremtésben állítja a kiskorút komoly próba elé.

A partneri viszony kialakítása jó kapcsolatkézséget kíván, amely viszont megköveteli az „érzelmeink nyitottságát, a készenlétre, felvételre állított kapcsolati antennákat, a befogadásra kész érzelmi állapotot” (Mérei, 1989.)

Úgy vélem, a gyermekek a diákotthonba kerülés időszakában inkább maguk is jelzéseket küldenek, mintsem saját antennáikat állítanák befogadásra. A kapcsolatkézség pedig pusztán a kapcsolatfelvételre való nyitottságot jelzi. A gyerekek „szabad érzelmi vegyértékkel” (Mérei, 1989.) rendelkeznek, amelyeket lekötni szándékoznak. A kapcsolat szilárdságát az mutatja, hogy ezeket a vegyértékeket mennyire tartósan kötik egy-egy személyhez. A tapasztalat azt mutatja, hogy az egy személyhez kapcsolódó többszörös kötés helyett a több személyhez kapcsolódó egyszeres kötés lesz a jellemző. Gyermekünk esetében érzelmi közönyről, alacsony kötődési hőfokról, végső fokon érzelmi elsívárosodásról is gyakran beszélhetünk. Teendők tehát segítségnyújtás a kapcsolatok kialakításában.

Átalakul a napirend: az étkezés, a fürdés, az elalvás-felkelés menete intézményesül. A korábbi talán rendszertelen életmódot a rendszeresség, a nagycsoportosság szavakkal jellemezhetjük.

Nem utolsó sorban jelentős a különbség a tárgyi környezetet illetően is. Ennek vannak pozitív és negatív oldalai is. Sokszor a gyermek jobb körülmények közé kerül (legalábbis mennyiségi szempontból). Lesz saját ágya, biztos van víz a fürdéshez, kap ételt, gondját viselik. Ugyanakkor jó lenne, ha intézményeink olyan tárgyi környezetet tudnának biztosítani, ami jobban hasonlít egy „normál családi otthonhoz”. Ezügyben a gyermekfelügyelő dolga lehet az elfogadó-meleg-szeretetteljes légkör biztosítása, miközben természetesen éppen a gyermek érdekében a szükséges mennyiségű szabály elfogadtatásán is dolgozik.

Összefoglalóan elmondhatjuk a gyermek teljes környezete (személyi és tárgyi) – annak pozitív elemeivel együtt – kicserélődik! Ez fejlett alkalmazkodást kíván a gyermektől, amire viszont éppen aktuális helyzete miatt nem valószínű, hogy képes. Ezért legyünk türelmesek, megértőek. Onnan induljunk a fejlesztéssel, ahol a gyermek éppen tart. A pedagógiai fejlesztő programot team-munkában dolgozzuk ki.

A gyermek intézetbe kerülésének további pszichológiai szempontú megközelítéséről kiváló cikket olvashatunk a Gyermekvédelem, nevelőközösségek 1993/2. számában dr. Kálmánchey Márta tollából.

A szerző ír a pánikról, az agresszióról, az egzisztenciális bizonytalanságérzésről, az önértékelési válságról, az énproblémákról. A negatív érzelmeket jelentős mértékben az intézeti létformával hozza összefüggésbe. Ezen belül a belső rendhez, a kötöttségekhez való alkalmazkodással, a fegyelmezéssel, a büntetéssel, a zártsággal, a társaktól származó negatív hatással, a személyesség hiányával és az inaktivitással magyarázza azokat. További részletezésre ezen a helyen nem térek ki.

A küldő család szerepe

Az alább vázoltak átgondolása még akkor is kívánatos lehet, ha a gyermek nem közvetlenül a családból érkezik az intézménybe.

A részletes tárgyalás előtt idézek a Gyermek Jogairól szóló Egyezményből:

„9. cikk

1. *Az egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek mindenekfelett álló érdekében szükséges. Ilyen értelmű döntés szükséges lehet bizonyos különleges esetekben, például akkor, ha a szülők durván kezelik vagy elhanyagolják gyermeküket, ...*

2. *A jelen cikk 1. bekezdésében említett minden esetben valamennyi érdekelt félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre és véleményük ismertetésére.*

3. *...tisztelgetben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől különélő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn szüleivel, kivéve, ha ez a gyermek mindenek felett álló érdekével ellenkezik. „*

A családdinamika és a szülői kompetencia

A családdinamika a család rendszerére jellemző folyamatokat írja le.

A család problémáinak megközelítésmódjában jelent különbséget a hagyományoshoz képest. Korábban az egyes családtagok problémáit önállóan is kezelhetőnek tartották. A

rendszerelv szerint a család tagjai rendszert alkotnak. Viselkedésükkel befolyásolják egymást. Az egyik családtag kiemelése problémáinak kezelése céljából azért sem előnyös, mert visszahelyezve a családba egy változatlan rendszerben találhatja magát. Ezért a régebbi, jól begyakorolt viselkedésmódok újra szükségsszerűvé válhatnak.

A gyermek kiemelése az Egyezmény értelmében is csak nagyon indokolt esetben lehet kívánatos. A külön nevelés biztosítása feltétlenül védheti a gyermeket. Valószínűleg a különélés következtében egyszerűen és többnyire időlegesen megszűnnek a kiemelést igazoló tünetek, viszont nem oldódnak meg a valódi problémák. Beavatkozás történik a család dinamikájában.

Ez az a pont, ahol érdemes megismerkedni a szülői kompetencia jelentésével. Ez tulajdonképpen rendkívül egyszerű: az apa és az anya lehetősége az anyai-, apai szerepek, a szülői feladatok ellátására. Azon kell elgondolkodni, hogy a szülői funkciójuk betöltésével milyen problémáik adódnak, hogy milyen szülőnek gondolják magukat. A diákotthonba kerülő gyermekek szüleinek önértékelése általában sérül, negatív énképpel rendelkeznek. Tudják vagy érzik, hogy feladataikat rosszul vagy egyáltalán nem tudják ellátni, hogy problémáik vannak. Ebben az érzésben erősíti meg őket az a hivatal is, aki a gyermeket kiemeli a családból. Az „én rossz szülő vagyok” érzés kicsúcsodását jelentheti, amikor a gyermek diákotthonba kerül. A családsegítés feladata, hogy az „anyát és az apát megerősítsék szülői funkciójukban”, „a széthullott, agresszív légkörben élő család nemcsak x-et, hanem valamennyi tagját veszélyezteti. X kiemelése nem oldaná meg sem az ő, sem a többi családtag devianciáját. A megfelelő családszerepek kialakulása – feltehetően – a tünetek megszűnésére vezet.” (Cosqueric – Gueguen, 1992.)

Szintén az Egyezmény mondja ki, hogy valamennyi félnek lehetőséget kell adni az eljárásban való részvételre.

Ha tehát a szülő felelősségét, kompetenciáját elfogadjuk, akkor szükséges lehet a gyermek elhelyezésével kapcsolatos folyamatba a mainál mélyebb szinten való bevonása.

A gyermekfelügyelő szerepe

A gyermek fogadásának egyik kulcsszereplője a gyermekfelügyelő. Könnyű ezt belátni, ha arra gondolunk, ő az, akivel az új lakó először vacsorázik, aki először vesz részt az „altatásban”.

Ezért alább néhány, a gyermekfelügyelő munkájával kapcsolatos gondolat kifejtésére kerül sor.

A gyermekfelügyelő előzetes ismereteit három nagy csoportra oszthatjuk. Az elsőbe azok az általános ismeretek tartoznak, amelyek az előzetes tapasztalatok összegződéséként általános képként élnek „a diákotthonba kerülő gyermekről és családjáról” a gyermekfelügyelő fejében. Ezek tehát az adott helyzettől független, előzetes, tulajdonított információk. Mindannyian elképzeljük, milyen lehet a gyerek, a család. Ez a kép valószínűleg a legmegbízhatóbb, de hatása akarunktól függetlenül is befolyásolja elvárásainkat. Vigyázzunk vele! A következő két csoportba tartozó információk már közvetlenül az adott gyermekről szólnak. Ezek egyrészt kapottak, másrészt szerettek. Kérdéses viszont, hogy a mai gyakorlatban vajon kitől, mikor kap a gyermekfelügyelő és milyen információkat? Érdeklődik-e ő maga is? Itt fontos megjegyezni: ha csak lehetőség van rá, minél hamarabb minél többféle csatornából célszerű információkat gyűjteni. A gyermekfelügyelő felkeresheti a gyerek szüleit, a gyereket. Beszélgessen velük. Miért kerül diákotthonba? Mikor várható a költözés? Hogyan fognak kapcsolatot tartani? Hívja meg őket az intézménybe. Közös ismerkedjenek meg a gyermek új otthonával!

Fontos kérdés: vajon milyen különbséget érzékel a gyermekfelügyelő a család és a diákotthon között, és ezek az érzések hogyan határozzák meg a gyermekhez, annak családjához való viszonyulását: hierarchiáról vagy szimmetrikus kapcsolatról beszélhetünk-e inkább. A család funkciózavarait látva elítélő véleményt alkotunk-e róla, vagy elfogadjuk-e, hogy a szülő is segítségre szoruló lehet. A diákotthon és a család kapcsolatát hosszútávon meghatározza az, hogy ki fordul kihez? a hivatal a szülőhöz, vagy a szülő a diákotthonhoz? Úgy vélem, a fenti kérdésekre mély önvizsgálat után mindenkinek magának kell megadnia a választ. Az viszont biztosan kijelenthető, a sikeres nevelés egyik előfeltétele, hogy a gyermekfelügyelő a szülőt partnerként fogadja el!

A segítségnyújtás egyik alapvető elve: mi rendelkezünk ugyan szakismeretekkel, de azt csakis a szülő tudhatja, hogy mire van szüksége. Nekünk pedig ebben kell a rendelkezésére állni a szülői kompetencia érintetlenül hagyása mellett.

Tegyük fel az előző kérdést egy kicsit másképp: hogyan ítéljük meg a gyereket küldő család és a gyermekfelügyelő által biztosított nevelési feltételek közötti különbséget. Konkrétabban: ki neveli jobban a gyereket? Ki biztosít jobb feltételeket? Sokszor a válasz egyértelműnek tűnik: a diákotthon. Ha ezt valóban így érezzük, észrevétlenül ezt közvetítjük a gyermek számára is. Ezzel hozzájárulunk a gyermek és a családja közötti távolság megszilárdulásához. El kell döntenünk: ideiglenes, helyettesítő feladatot látunk el, vagy átvállaljuk a család funkcióit. Ha az előbbi mellett tesszük le voksunkat, akkor a családsegítés is feladatunk! Fontos továbbá: vajon mi az oka annak, ha a gyerek nem akar hazamenni? Úgy vélem, a rendszer akkor teljes, ha a gyermek döntésének indokai között szembenézünk a gyermekkel foglalkozók hatásával is. Lehet, hogy a családi helyzet önmagában is elegendő visszatartó erő. Lehet, hogy a gyermek valóban elég érett saját helyzetének felmérésére. De vajon a gyermekfelügyelő szóval, tetteivel nem erősíti-e ezt az érzést? Úgy vélem, amikor a gyerek nem akar hazamenni, döntésének meghozatalakor a vele foglalkozók elvárásainak, a rejtett módon közvetített értékítéleteknek is fontos szerepük van. Izgalmas kérdés: a gyermekvédelem sokszor éppen a gyermek érdekében próbálja meg a családot a nevelés folyamatából kizárni. Vegyünk egy egyszerűbb esetet: a gyerek tetves hajjal jön vissza. Mi történik? Fertőtlenítik, és elítélően szólnak az otthoni körülményekről. Ha a családsegítés elvét elfogadjuk, akkor ilyen esetben a megoldásba a családot is célszerű bevonni. Hosszú és nehéz folyamat, amíg a tetvesmentes állapotot a család is értékként fogadja el, amíg megtanulják a probléma kezelésének módját. A tettek mögött meghúzódó szemlélet a következőképpen foglalható össze: vissza kell adni a családnak a kompetenciaérzést, azaz a család nevelési képességének helyreállításán kell dolgoznunk, ha csak lehet. Nehezebb a helyzet, ha inkább a család nevelési képességének kialakításáról beszélhetünk.

A bekezdés üzenete: a gyermek saját családjával kapcsolatos érzelmeit a diákotthonba költözés pillanatától kezdve befolyásolni tudjuk. Hogy ez milyen módon és céllal történik, az a gyermekfelügyelő tudásától, szemléletmódjától nagymértékben függ (Sörös, 1995.).

Az információszerezéssel egyidőben kell azon is elgondolkodni: kinek a joga dönteni a gyermek adott csoportba helyezéséről. Kik a leginkább érintettek? Rövid gondolkodás után az utóbbi kérdésre egyértelmű válasz adható: a gyermekfelügyelő, akinek a csoportjába kerül az új lakó, a költöző gyermek és a csoport tagjai. Úgy vélem, az elhelyezés akkor biztos sikerrel járhat, ha mindannyiuknak lehetőségük van érzelmeik kifejezésére. A csoport beszélje meg, a gyermekfelügyelő (azt is) mondhassa ki: az új gyereket nem szeretném a mi csoportunkba fogadni. Ilyenkor nemcsak a gyermekfelügyelő és a gyerekek egyéni szimpátiáját kell figyelembe venni, hanem azt is, melyek a csoportjellemzői: összetartóak-e, könnyen fogadnak-e be új gyermeket, a csoportban már így is sok a nehezen kezelhető

kiskorú stb.. Ne a vezetők döntsenek, hanem az érintettek, hiszen nekik kell majd együtt „élniük”. Ha valakinek akarata ellenére kell a csoportjába fogadnia valakit, akkor ez a tény valószínűleg amúgyis megnehezíti a „be nem fogadott” gyermek helyzetét. Persze, ha egy gyermekfelügyelő soha nem akar a csoportjába fogadni senkit, akkor érdemes pályaalkalmasságán is elgondolkodni. A csoportválasztásra igazán akkor van lehetőség, ha a csoportok nem osztályfokokonként szerveződnek. Ehelyett elképzelhető, hogy azok a gyerekek vannak egy csoportban, akik egymást választották. (Sörös, 1993.) Ha később mégis probléma adódik, legyen mód a csoportváltásra.

Következő terület a kapcsolatépítés, ami nemcsak a gyermek, hanem a gyermekfelügyelő számára is feladat. Át kell gondolni: milyen érzéseim vannak. Félek-e az új szituációtól vagy várom azt. Milyen elképzeléseim vannak: hogyan fogok köszönni? Mit fogok először mondani? Milyen benyomást fogok kelteni? Milyet szeretnék? Szigorú leszek vagy barátságos? Milyen körülmények között fogadom?

A kapcsolatépítéshez használható játékok

Vállracsapós játék

Ha a gyerekek még nem ismerik egymást, akkor elmondják saját nevüket. Az egyik csoporttag egy összetekert újságpapírral a kör közepére áll. Most a kezdőjátékos hangosan és érthetően kimondja valakinek a nevét, a-kinek finoman a vállára csap a kör közepén álló gyerek. Ha azonban az illető hamarabb mond egy újabb nevet, minthogy a vállára ütöttek volna, akkor az újságpapírt tartó gyerek máris az újonnan megnevezett gyereket kell keresse. Ha nem hangzik el időben új név, akkor a hívott játékos áll be középre.

Helycsere

A gyerekek körbe állnak. Jól megfigyelik, ki ki mellett helyezkedik el, és választanak egy kitalálót. Ezt követően három játékos a kör közepére áll. A kitaláló becsukja a szemét, a három kör közepén álló gyermek pedig helyet ' cserél a körben állókkal. Így újra hárman kerülnek középre. Most nyithatja ki a szemét a kitaláló. Feladata, hogy név szerint megmondja kik cseréltek helyet.

Egyedül a nagyvárosban

A gyerekek elhelyezkednek a teremben, mintha egy nagyvárosban lennének. (Sétálnak, üldögélnek, utaznak stb.) Mindezt szótlán teszik. Ekkor új gyerek érkezik a városba, a-kinek az a feladata, hogy minél több ott lakóval vegye fel a kapcsolatot. Egy szabály van: nem beszélhet saját anyanyelvén! A játék után beszélgessünk a gyerekek érzéseiről, a történésekről, arról, mit lehetett volna még csinálni.

Hívd a szemekkel!

A gyerekek körbe állnak. A feladat az, hogy mindenki párt válasszon magának, mégpedig úgy, hogy egy szót sem szól, csak a szemét használja. Azok a párok, akik már viszonylag hosszabb ideje csak egymás szemébe néznek, azaz biztosan egymást választották, megindulhatnak egymás felé, majd kezét fogva kivonulnak a körből.

Találkozások

Viszonylag tágas helyen a gyerekek feladata pusztán annyi, hogy öt percen keresztül találkozást játszanak. Ezt bármilyen formában tehetik. Amikor az óra indul, elkezdnek sétálni, vagy megállnak, vagy leülnek stb.. Közben megszólíthatják a másikat, beszélgetést kezdeményezhetnek, hívhatnak szemmel, rámosolyoghatnak egymásra. Bármilyen megengedett, lényeg, hogy kapcsolatépítésre törekedjenek.

Postás-játék

A gyerekek körben helyezkednek el. Esetleg leülnek a földre. Valaki a kör közepére áll, most ő a postás. Az egyik csoporttag a postással valamilyen ajándékot küld annak, akinek szeretne. Ilyenkor hangosan kimondja a címzett nevét, és pantomimmal bemutatja az ajándékot. A postás kézbesíti a „csomagot”, méghozzá úgy, hogy azt mondja: „Ezt (közben eljuttassa) név küldi névnek.” Majd a postás helyet cserél a címmel. Most ő küld ajándékot és a megajándékozott lesz a postás.

Név-körbemondással

Mindenki sorra bemutatkozik és megmondja, hogyan szeretné, hogy a többiek szólítsák. Ezután sorra, mindenki megismétli a többiek nevét, olyan hangsúllyal, ahogyan jölesik. A gyakorlat érzelmkifejezés is, és az új csoporttagok nevének megtanulását is megkönnyíti.

Mi változott meg?

A körben ülő gyerekek jól megfigyelik egymást: ki hol ül, mi van rajta, hogy néz ki. Ekkor valaki kimegy a helyiségből. A bennmaradók helyet, ruhát, használati tárgyakat cserélnek egymás között. A kitaláló feladata, hogy mindenkinek visszaadja a saját ruháját, használati tárgyát, és mindenkit visszaültessen eredeti helyére. Ha ez a játék ebben a formájában túl nehéz, egyszerűsítsünk rajta. (Pl. csak ruhát cserélnek, maximum 15 csere lehetséges stb.)

(A bemutatott játékok Bagdy Emőke és Telkes József az irodalomjegyzékben feltüntetett művéből valók.)

A kapcsolatépítéshez tartozik a kapcsolattartás kérdésköre is. „Az intézeti nevelés emocionális kapcsolatok megteremtése nehéz feltételek között és azoknak végeszakadása még nehezebb feltételek között”. (Waldijk, 1994.) A kapcsolattartás fontos kérdés a gyermek szempontjából, de éppoly izgalmas a gyermekfelügyelő oldaláról is. Mennyire engedjük közel a gyermeket? A kapcsolatok végeszakadása okozta csalódások megelőzése érdekében sokszor nem építünk kapcsolatot. Ez – véleményem szerint – helytelen. A túl szoros kapcsolattal pedig az szokott a probléma lenni, hogy annak megszakadásakor nem ismerjük az érzelmek egészséges feldolgozásának módjait. Úgy gondolom, az jó, ha mintát nyújtunk a kapcsolattartás mikéntjére, és még jobb, ha megtanítjuk a feldolgozás módszereit is. Ez lehet a nyílt és őszinte beszélgetés. Ehhez persze saját érzelmeinket is ismerni kell. Valaminek vagy valakinek az elvesztése esetén szabad sírni, félrevonulni, dühösnek és elkeseredettnek lenni. Le lehet rajzolni, ki lehet festeni magunkból. A feszültség átvihető sport- vagy tanulási teljesítménybe. Célzott feldolgozásra is van mód: a búcsúzás környezeti feltételeinek megteremtése (búcsúest szervezése tortával, tánccal stb.). Vagy adjon a

gyermek mindenkinek valamit: ez lehet tárgy, szó vagy érzés, pillantás stb., és ő is kapjon hasonlókat mindenkitől. Lebonyolítása: körbe ülünk és minden gyermek sorban átadja „ajándékát.” Megkérdezhetjük azt is: „Mit viszel magaddal?” A kérdés most is átvitt értelmű. Vagy mire fogsz szívesen emlékezni, mi az, amit el akarsz felejteni. Vagy mit gondolsz, mit éreznek a többiek? Próbáld elképzelni, mit érezhet a barátod, aki itt marad, és mit gondol az „ellenséged”. Ha csak lehet, megpróbálhatjuk a korábbi ellentéteket is feldolgozni (megbeszélés, bocsánatkérés stb.).

Végül ejtsünk szót arról, hogyan fogjuk a kapcsolatot tartani. Azt is ki kell mondani, ha erre semmilyen módon nem lesz lehetőség! A beszélgetés célja a távozás feszültségének feldolgozása. Érezze a gyerek, hogy a csoportból feszültségmentesen, jó emlékekkel távozhat. Elengedik őt, és ő is el tud menni. (Bácskai 1993)

A gyermekfelügyelő érzéseit mindig kifejezheti. Jó, ha megértő, elfogadó, mindig adásra kész, de még jobb, ha hiteles, ha valóban érzelmeinek megfelelően viselkedik. A gyerekek a hamis megértést, a csalóka adni akarást úgymégegérzik.

Konkrét feladatok és megoldási módok

Szeretném részben összefoglaló, részben kiegészítő jelleggel, hat lépésben bemutatni azokat a legfontosabb elveket, amelyeket a gyermek sikeres elhelyezése és beilleszkedése érdekébe

A gyermek és szüleinek előzetes látogatása az intézménybe

Jelentősége – a korábbiakban indokoltak alapján –, hogy a szülő gyermeke elhelyezésekor az intézménnyel szemben „megrendelői” szerepben érezhesse magát, ill. ezzel a lépéssel növelhetjük a gyermek családjába való visszakerülésének esélyeit.

A csoport előkészítése a gyermek fogadására

A csoport tagjait elő kell készíteni az új társ érkezésére. Beszélgetni kell velük, mit szólnak hozzá, milyen érzéseik vannak. Örülnek-e neki vagy sem. A befogadást megkönnyítheti úk, a nemkívánatos beavatási szertartásokat megelőzhetjük, ha „azt” mi magunk szervezzük meg. Az érkezés napjára már korábban kezdjenek felkészülni. A gyerekek vállaljanak feladatokat: milyen ajándékkal köszöntik az új gyermeket? Ki fogja azt megvenni, becsomagolni? Készíthetnek közösen süteményt, üdítőt. Az előzetes látogatás során próbálják meg a gyerekek kitalálni, mi a kedvenc zenéje. Így érkezésekor az a szám szólhat, amit szívesen hallgat. Feldíszíthetik a termet, kiírhatják: „Sok szeretettel köszöntünk!” Előre megbeszélhetik, hol, ki mellett fog aludni, hol lesz a ruháinak a helye, hol fog ülni az ebédlőben? Valaki – önkéntes alapon – elvállalhatja a „gyermek-segítő” szerepet. Ő fogja az első időkben az új gyermeket patronálni.

Az intézmény felkészülése

A fogadó diákotthonban nemcsak a nevelőtanárnak és a gyermekfelügyelőnek kell tudnia az újonnan érkezőről, hanem szinte minden dolgozónak. Értesítsük a portást, a konyhai dolgozókat, a gazdasági hivatalt, a többi nevelőtanárt, gyermekfelügyelőt, a takarítókat stb. Erre azért van szükség, hogy ne legyen a gyermek idegen senki számára sem, és ne fordulhasson elő, hogy bárki megkérdezi tőle: „Mit keresel Te itt?”

A költözés aktusa

Érdeemes erről külön szólni. A költözés időpontjából a küldők, a befogadók és a gyermek is már jó időben, előre szerezzenek tudomást. A költözés napján vagy előtte csomagoljanak

be (ha van mit), a gyermeknek legyen ideje felkészülni. A szülő, a gyermek vagy a küldő intézmény nevelőtanára együtt induljanak útnak. Útközben érdemes előre megfogalmaztatni, kimondatni a gyermek érzéseit, gondolatait: mit gondolsz, hogyan fognak fogadni, mit fogsz először mondani, van-e már ismerősöd. Segíthetjük őt azzal is, ha érzelmeit, de csak azokat, amelyek valóban érzékelhetőek, mi magunk mondjuk ki: „Látom, nagyon izgulsz. Félsz az új csoporttársaidal való találkozástól. Bánatos vagy, hogy nem maradhatsz a szüléiddel – (vagy épp örülsz neki?).” Közben magyarázzuk el: várnak rá, szívesen fogadják, régóta készülnek erre a pillanatra. Az is segíthet, ha elmagyarázzuk: a diákotthonban élő gyerekek is izgulnak. Nekik sem könnyű, hiszen tudják, az új csoporttag átalakítja a megszokott életrendet.

A megérkezés pillanatai

Előkészítéséről, lebonyolításáról is több szó esett már. Mégis szeretném még egyszer megerősíteni a legfontosabbakat: az egész csoport készüljön a gyermek fogadására. A buli legyen valóban az ismerkedés helye. Ekkor még ne beszéljünk házirendről, szabályokról, a büntetés formáiról. Az első pillanatok feladata a szorongás oldása, az elfogadó-befogadó légkör megteremtése. Ha a gyermek már biztonságban érzi magát, sokkal könnyebb lesz a szabályok megtanítása, betartatása is. Természetesen már most meg lehet beszélni az első konkrét feladatokat, a másnapi teendőket.

A szülő és a gyermekfelügyelő jelenléte a csoportba vezetés első pillanataiban biztonságot jelenthet. Később, ahogy a hangulat megkívánja, lassan visszavonulhatnak, és átadhatják helyüket a gyerekeknek. A szülő ilyenkor se tűnjön el, a búcsúzásra legyen lehetőség.

A legjobb, ha folyamatosan figyelünk a gyermek igényeire, jelzéseire és aszerint rugalmasan változtunk a vázolt meneten.

Végezetül álljon itt Pilinszky János: Kis éji zene c. versének egy részlete:

Párbeszéd

*Eresszetek be, itt vagyok,
nyissatok ajtót, megérkeztem.
Nincs ajtó, mit megnyithatunk.
Nincs retesz, ami kirekesszen.*

JEGYZETEK

¹ A budapesti GYIVI munkatársai által 1994-ben, az át- és elhelyezésekkel kapcsolatosan összegyűjtött problémák közül felsorolok néhányat.

- „A kiskorú semelyik intézetbe sem akar menni.”
- „Nehéz elérni, hogy minden érintett fél jelen legyen, ugyanakkor a gyereket helyezni kell, mert a határidő szorít.”
- „Nem tudok szakértői véleményt adni, mert nem találok otthon a szülőket és ők sem jönnek be hozzám.”
- „Mit tud a gyerek arról, hogy miért!?”
- „Ki dönti el, hogy hova kerül? Miért?”
- „Ki kérdezi meg a fogadót?”
- „Kiket fogadnak szívesen - kiket háriának?”
- „Ha már eldőlt, hogy hova megy a gyerek, van-e módja előzetes ismerkedésre? Miért nincs!?”

- „Mikor indokolt egy áthelyezési kérelem?”
- „Láthatási problémák - a gyerek érdeke a maradás.”
- „Pedagógiai problémák - érdeke-e a gyerekeknek a maradás?”
- „Beiskolázás: az intézmény székhelyén nincs lehetőség. Van lehetőség, de az iskolához közelebbi intézmény is. „
- „Visszafogadás?!”

A felsorolt gondolatok mindegyike szó szerinti idézete a budapesti GYIVI-ben a gyermekek elhelyezésével kapcsolatosan tartott beszélgetésen elhangzottaknak, leírtaknak. A kézirat a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola oligofrénpedagógiai tanszékén megtalálható.

² Az elmúlt néhány évben tanúja és részese lehettem néhány áthelyezésnek. Ennek során szerzett tapasztalataimat szeretném röviden összefoglalni. A diákotthonba új gyermek érkezett. Bár ezt a tényt a küldő intézményben két héttel korábban már többen is tudták, a konkrét időpontról a valós érkezés napján, másfél órával az intézménybe lépés előtt adtak tájékoztatást telefonon. Az első reakció: „Ha ez a gyerek idekerül, majd mi rendre neveljük. Irdatlan rossz gyerekről van szó ugyanis.”

Egy másik intézményben – éppen amikor én is ott voltam – kopogtatott egy - gyerek egyszál magában az igazgatónő szobájának ajtaján. „Várj kint kicsit, még dolgom van.” – volt a válasz. Amikor az igazgatónő befejezte a telefonálást, kiment hozzá. A gyermek ott ült megszeppenve. Egy sporttáskában elfért mindene. Megmutatták neki az ágycsészét, kapott egy lakattal zárható szekrényt, majd indult az, orvosiba. Vizsgálat és némi „fertőtlenítés” után megkapta az intézeti ruháját. Érkezése bekerült az eseménynaplóba, hogy a délutános is tudjon róla. Részese voltam több lány költözésének is. Amikor éppen elindulni készültünk, újabb friss információkat sikerült gyűjténi. A gyermek leadta ágyneműjét, tíz perc alatt összepakolt, miközben a nevelőtanár többször kifejezte reményét, miszerint „Ide többet vissza nem jössz, ugye?” Egy másik diákotthonban a gyermek érkezése előtt hetekkel kezdődött a készülődés. A nevelőtanár és a gyermekfelügyelő többször érdeklődött a hozzájuk kerülő növendékről. A csoportot előkészítették. A korábban megbeszélt időpontban süteménnyel, ünnepi körülmények között várták az új csoporttagot. A beszélgetés során nem hallottam egy szót sem a kötelességekről, annál többet a fogadás örömről: „Már nagyon vártunk. Szeretettel fogadunk. Reméljük, jól fogod érezni magad nálunk..”

³ A családdal való szakszerű beszélgetés vezetéséhez a következő könyvekből szerezhetünk ismereteket (ezek egyben a családra vonatkozó tudásokat is tartalmazzák):

Bang, R.: A célzott beszélgetés. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.

Bang, R.: A segítő kapcsolat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.

Berne, E.: Emberi játszmák. Gondolat, Budapest, 1987.

Családpedagógiai segédanyagok: Szemlénygyűjtemény. Budapest, 1993.

Bíró S. - Komlósi P. (szerk.): Családterápiás olvasókönyv I. kötet Mérei Ferenc Mentálhigiénés Szolgálat, Animula Egyesület, Budapest, 1992.

Gordon, T.: P.E.T. A szülői eredményesség tanulása. Gondolat, Budapest, 1990.

Illyés S. - Ritoókné Á. M. (szerk.): A nevelési és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemlénygyűjtemény, X. fejezet Családdiagnosztika, családterápia, családvédelem. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Rowlands, P.: Vasárnapi szülők. Gondolat, Budapest, 1986.

- Skygger, R. - Cleese, J.: Hogyan éljük túl a családot? Helikon Kiadó, Budapest, 1993.
F. Várkonyi Zs.: Már százszor megmondtam. Gondolat, Budapest, 1986.
Waldijk, K.: Emocionális megterhelések a diákotthoni munkában: In: Blu-menfeldné M. J. - Volentics A. (szerk.):
Pszichopedagógia. Diákotthoni nevelés II. Szöveggyűjtemény, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

IRODALOM

- Bagdy E. – Telkes J.: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
Bácskai J.: Az önismeret pszichológiája Magazin Kiadó, Budapest, 1993.
Cosquerie, J.P. - Gueguen, A.M.: A szülők alkoholizmusának közvetett megközelítése családterápiával. In: Illyés S. - Ritoókné Ádám M. (szerk.): A nevelés és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemelvénygyűjtemény Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. X. fejezet Családdiagnosztika, családterápia, családvédelem 237-242.
Kálmánchey M.: Az intézetbe kerülés pszichológiai szempontú elemzése. In: Gyermekvédelem – nevelőközösségek. FICE Kiadványok, Budapest, 1993. 2. 20-23.
Mérei F.: A pszichológiai labirintus. Bagdy E. (szerk.): Fondorlatok és kerülő utak a lelki életben. Magyar Pszichiátriai Társaság Pszichoteam Budapest, 1989.
Sörös L.: Törvények közt bújócska. In: Család, gyermek, ifjúság 1995. 1, 23-25.
Sörös L.: Az előszállást modellhez vezető út. In: Volentics A. (szerk.): Gyermekvédelmünk helyzetéről. FICE Kiadványok, Budapest, 1993.
Telkes J.: Családgondozás - mentálhigiénés szempontok. In: Illyés S. – Ritoókné Á. M. (szerk.): A nevelési és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemelvénygyűjtemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. X. fejezet, Családdiagnosztika, családterápia, családvédelem. 211-224.